

історичні, культурно-духовні, політичні, соціальні, правові. Наявність міжконфесійних конфліктів свідчить про слабкість державно-церковної політики, невміння або небажання деяких органів державної влади на місцях усунути причини протистоянь. Завдяки нагромадженню ряду негативних фактів і явищ, неадекватної реакції владних структур на своєчасне розв'язання гострих і болючих проблем суспільства, нинішня церковна політика України не відповідає сучасним реаліям, оскільки не орієнтується на деполітизацію і гуманітаризацію релігійного життя, унеможлиблює радикальне зміцнення держави та підвищення її авторитету у світі, не гарантує усунення порушень релігійних прав і свобод. Тому державно-церковні відносини потребують удосконалення, гармонізації стосунків держави і церкви.

Використовуючи ті положення права, що “працюють” на цивілізовану і демократичну Україну, доцільно розробити нову концепцію державно-церковної політики, визначити пріоритети держави в цій сфері, передбачивши їх вирішення в комплексі національно-культурних, соціально-політичних, правових та інших проблем. Подолання деструктивних процесів у суспільстві, що впливають на зміст взаємовідносин владних структур з церквою, - одна із необхідних передумов розбудови демократії, утвердження гуманітарної політики як важливих показників життєдіяльності суспільства.

Марія Лубська (Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ В УКРАЇНІ

Суспільні переміни в Україні, ознаменовані здобуттям державної незалежності, відмовою від тоталітарної моделі політичного устрою і економічного ладу, обумовили якісно нову ситуацію в духовному житті народу України. За досить короткий час відбулась переорієнтація свідомості мільйонів людей на ті світоглядні і морально-етичні цінності, котрі раніше відкидалися офіційною загальнообов'язковою ідеологією. Ідейні постулати тоталітаризму, що не відповідали об'єктивним процесам суспільного розвитку, зазнали краху, як тільки захиталася їх єдина опора — всевладдя партійно-державної диктатури. Значимість проблем, пов'язаних із утвердженням свободи совісті і функціонуванням релігії в суспільстві, в сучасному світі важко переоцінити. Церковні організації залишаються одними з найбільш стійких соціальних інститутів.

Релігійний фактор часто грає помітну роль при виробленні засад внутрішньої і зовнішньої політики держав, при вирішенні геополітичних проблем. Релігійний аспект у міждержавних чи міжнаціональних відносинах зберігається й донині, відіграючи як прогресивну (консолідує, національно-визвольну, миротворчу) роль, так і деструктивну (поглиблення протиріч, ущемлення прав інаковірців, посилення експансіонізму, шовінізму тощо).

Як підтверджує історичний досвід багатьох народів і держав (в тому числі і України), ігнорування чи помилкове вирішення проблем взаємовідносин держави і церкви, ролі церкви у житті суспільства і міжконфесійних відносин може мати для них вкрай небажані, а інколи і катастрофічні наслідки.

Як суверенна держава, член Ради Європи, Україна приєдналась і бере участь в реалізації основоположних міжнародних угодах з прав людини, захисту свободи віросповідань. Американський Білль про права, французька Декларація прав людини та громадянина, Загальна декларація прав людини, нарешті Європейська конвенція захисту прав і свобод людини — це і орієнтири, і суть уявлень про критерії та стандарти прав і свобод особистості. Підняти до рівня цих стандартів, забезпечити

ефективне функціонування демократичних інститутів, вільну циркуляцію ідей та інформації — ці проблеми знаходяться в центрі практичної політики нашої держави. Пріоритетну роль при цьому відводиться зближенню національної правової системи з всесвітньою, наданню на національному рівні демократичної спрямованості усьому процесу законотворення, в тому числі і в такій делікатній сфері, як релігія та церква.

В сучасних умовах визначення (у Конституції та інших законодавчих актах) і неухильне дотримання апробованих розвитком цивілізації принципів свободи совісті як важливого елемента загальнолюдських цінностей і невід'ємних прав людини є неодмінною ознакою демократичності суспільства. Для української держави це означає умову її повноцінної інтеграції у міжнародну спільноту, запоруку незворотності політично-економічних реформ, а також один із засобів досягнення внутрішньої стабільності, гармонії і злагоди в суспільстві.

Попри всю складність та неоднозначність процесів релігійно-церковного життя, українське суспільство усвідомило необхідність утвердження загально визначених норм свободи совісті. Це підтверджує і визнання Україною основоположних принципів прав людини (ратифікація міжнародних документів і приведення у відповідність до них національного законодавства), і включення їх у програмні документи більшості політичних партій та громадських об'єднань, і послідовне відстоювання цивілізованих підходів до релігійно-церковних проблем більшістю інтелектуальної еліти.

Долаючи тяжку спадщину минулого. Українська держава в посттоталітарний період зробила багато для забезпечення правового статусу церков. Одним з перших законодавчих актів України, ще напередодні здобуття державної самостійності, був Закон «Про свободу совісті та релігійні організації». Цим законодавчим актом було започатковано докорінну перебудову державно-церковних відносин, зміну акцентів та пріоритетів в цій сфері. Держава принципово стала на шлях гармонізації відносин з церквою, співробітництва з нею на благо народу України.

Цей стратегічний курс знайшов своє відображення в Конституції України, що була прийнята 28 червня 1996 року. В преамбулі підкреслюється, що Верховна Рада України від імені Українського народу — громадян України всіх національностей, висловлюючи суверенну волю народу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, особистою совістю, попередніми, сучасними і наступними поколіннями приймає цю Конституцію. В статті 35 Конституції України закріплюється право кожної людини на свободу світогляду та віросповідання. Це право передбачає свободу сповідувати будь-яку релігію, або не сповідувати жодної, без перешкод відправляти - одноосібно чи колективно - релігійні культи та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова.

Здійснення цього права може бути обмежене Законом лише в інтересах охорони суспільного порядку, здоров'я та моральності населення.

За останні роки створені необхідні правові умови діяльності релігійних організацій. Кожному громадянину України гарантується право: мати свою релігію чи переконання; приймати іншу релігію чи переконання; міняти релігію; одноосібно чи разом з іншими сповідувати свою релігію, відправляти культ, виконувати релігійні обряди, дотримуватись канонів своєї релігії в житті; право батьків (чи осіб, що їх замінюють) виховувати своїх дітей відповідно до своїх особистих переконань; право на таємницю сповіді та інші.

Питання власності, підприємництва, землекористування релігійних організацій, трудові відносини у них регульовані діючими законодавчими актами про власність, підприємництво, землю, працю, соціальне страхування.

Спираючись на світовий досвід, Україна будує свою державну політику щодо релігії та церкви на засадах законності та соціальної справедливості. Ця політика спрямована на:

- створення сприятливих умов для діяльності релігійних організацій, для здійснення ними своєї соціальної місії;
- забезпечення рівних прав і можливостей для всіх релігійних організацій;
- утвердження релігійної та світоглядної терпимості та поваги між віруючими та

- невіруючими, між віруючими різних віровчень;
- визнання статусу релігійних організацій, сформульованого в міжнародних правових актах;
- утвердження поваги в ставленні держави до традицій і внутрішніх установ релігійних організацій;
- забезпечення рівності перед законом усіх релігійних організацій;
- створення умов для участі релігійних організацій в суспільному житті, використання ними засобів масової інформації;
- вирішення питань, пов'язаних з поверненням майна релігійних організацій, незаконно вилученого в них у попередні роки.

Практично з усіх головних питань життєдіяльності релігійних організацій прийнято відповідні законоположення, які створили нову, демократичну фазу взаємовідносин між державою та церквою. Внаслідок цього, релігійна інфраструктура отримала такий бурхливий розвиток, аналогів якому немає в драматичній історії нашої країни.

Водночас церква входить на суспільну арену сучасної України не тільки як стабілізуючий чинник. На жаль, релігійна ситуація ускладнюється наявністю міжконфесійних та міжцерковних конфліктів, в які втягнуті сьогодні найбільш впливові релігійні організації, відомі церковні діячі, десятки мільйонів віруючих.

Проблеми, пов'язані із здійсненням свободи світогляду в Україні, залишаються важливим завданням правового регулювання і досить складним напрямом внутрішньої державної політики.

Нова Конституція і вся правова система України, як виразник стану і прагнень українського суспільства, покликані створити умови для виправлення помилок і недопущення в майбутньому порушень свободи совісті — важливого елемента ідеологічної, морально-етичної та соціально-психологічної основи народовладдя.

Як відомо, на суспільні відносини, що пов'язані ставленням до релігії, здійснюють вплив не лише Конституція, закони чи діяльність органів державної влади. Найчастіше конституційно-правові норми лише узагальнюють і узаконюють історичні традиції, світоглядні та ідеологічні позиції і погляди на релігійно-церковне життя, вироблені домінуючими у суспільстві політичними та соціальними силами. Однак специфіка сучасного стану українського суспільства, а також завдання правової системи України з демократизації суспільного життя і побудови правової держави обумовлюють пріоритет тих підходів до реалізації свободи світогляду, які пройшли випробування суспільно-історичною практикою людства, стали критеріями прогресивності розвитку народів і держав та ознаками їх здатності до міжнародної інтеграції.

Стаття 35 Конституції України, яка чітко визначає право кожного на свободу світогляду і віросповідання, об'єктивно спрямована на об'єднання українського народу, на усунення поділу на віруючих та атеїстів, на надання кожному, незважаючи на його ставлення до релігії, рівних прав та можливостей, на формування віротерпимості, а відтак – на забезпечення взаєморозуміння, спокою та злагоди в суспільстві, що є одним з основних чинників у процесі демократизації.

Забезпечення свободи віросповідання обумовило й те, що законодавець передбачив кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від ставлення до релігії (ст. 66 Кримінального кодексу України) та за перешкодження відправленню релігійних обрядів, якщо вони не порушують громадського порядку і не супроводжуються замахом на права громадян (ст. 139 КК України).

Закон України від 30 червня 1993 року "Про попереднє ув'язнення" визначає, зокрема, право осіб, взятих під варту, "відправляти в індивідуальному порядку релігійні обряди і користуватися релігійною літературою та властивими їх віруванню предметами релігійного культу, що виготовлені з малоцінних матеріалів, якщо при цьому не порушується встановлений у місцях попереднього взяття під варту порядок, а також не обмежуються права інших осіб".

Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави. Держава не

втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій створених за ознакою ставлення до релігії. Релігійні організації не мають права брати участі у діяльності політичних партій, надавати політичним партіям фінансової підтримки, висувати кандидатів до органів державної влади, вести агітацію або фінансувати виборчі кампанії кандидатів до цих органів, хоча кожний окремих священнослужитель як громадянин України має рівні з усіма іншими громадянами права на участь у політичному житті. Релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, використовувати на тих же умовах, що й громадські об'єднання засоби масової інформації.

Школа (державна система освіти) в Україні відокремлена від церкви, релігійної організації і має світський характер. Доступ до різних видів й рівнів освіти надається громадянам незалежно від їх ставлення до релігії. Громадяни можуть здобувати релігійну освіту індивідуально або разом з іншими. Релігійні організації мають право відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей та дорослих навчальні заклади і групи, а також здійснювати навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надаються у користування. Батьки або особи, які їх замінюють за взаємною згодою мають право виховувати дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії.

Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, а також проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань. Ніхто не може з мотивів своїх релігійних переконань бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитись від виконання конституційних обов'язків, законів. Винятки з цього положення (як то заміна військової служби альтернативною) спеціально обумовлюється законом.

Державний контроль за додержанням законодавства України про релігійні організації здійснюють місцеві Ради народних депутатів і місцеві державні адміністрації. Загальну відповідальність за здійснення державної політики щодо релігії й віруючих покладено на державний орган України у справах релігії, який утворюється Кабінетом Міністрів України. Постановою Кабінету Міністрів України від 3 січня 1996р. № 2 затверджене Положення про державний комітет України у справах релігії, згідно з яким Держкомрелігій є центральним органом державної виконавчої влади, підвідомчий Кабінетові Міністрів України.

Держава не бере на себе релігійне виховання громадян. Але це не означає, що у навчально-виховному процесі не можуть мати місце елементи релігійної освіти учнів і студентів.

Закон України "Про свободу совісті та релігійні організації" не допускає обмежень в справах проведення наукових досліджень, у тому числі фінансованих державою, пропаганду їх результатів, або включення їх до загальноосвітніх програм за ознакою відповідності чи невідповідності положенням будь-якої релігії або атеїзму.

В Україні заборонено встановлювати обов'язкові переконання чи світогляд. Виходячи з цього загального положення, викладачі релігійних віровчень і релігійні проповідники не можуть проповідувати нетерпимість до інших релігій чи іншого світогляду людини. Відповідні обов'язки покладені також на педагогічних працівників Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №44/131 від 20.02.90р., якою Генеральна Асамблея, "усвідомлюючи важливе значення освіти для забезпечення релігійної і світоглядної терпимості", привернула увагу держав-членів ООН до того, аби їх педагогічні працівники, інші державні посадові особи при виконанні своїх обов'язків поважали всі релігії і переконання і не припускалися дискримінаційних дій відносно осіб, котрі мають інші переконання.

Неухильне дотримання Конституції та законів, що регулюють діяльність релігійних організацій і міжнародних зобов'язань України стосовно захисту свободи совісті та свободи діяльності релігійних організацій, дає змогу відмовитися від втручання держави у справи церкви і навпаки, а також від взаємних претензій церков стосовно їх переваг одна над одною.

Це створює умови для реального забезпечення державою свободи совісті та рівності усіх релігійних організацій, а також для розмежування сфер впливу держави і церкви.

Говард Л. Біддул (США)

НЕТРАДИЦІЙНА РЕЛІГІЙНА ТА МІСІОНЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Я вдячний організаторам цієї конференції за запрошення висловити думки щодо полеміки, яка виникла серед тих, хто визначає політику в державах утворених на місці колишнього Радянського Союзу. Різноманітність нетрадиційних релігій з'явилася в останні дні Радянського Союзу й після його розпаду; їхні головні вчення спонукають їх членів і священнослужителів поширювати власні віровчення. "Величне доручення проповідувати" поставило їх у прямий конфлікт з деякими з принципових вірувань, вподобань і практик домінуючих традиційних релігій. Це створило значну проблему для творців політики в нових пострадянських державах, які прагнуть встановити і захистити демократичні права людини у своїх країнах, але також зобов'язалися стимулювати культурне відродження нації, що включає в себе відшкодування втрат, заподіяних комуністичним режимом в області традиційних релігійних цінностей та інституцій.

Можливо дехто з присутніх вважатиме мене, іноземця, самовпевненим за коментарі з цього тонкого питання. Можу покійно поступитися, зауваживши, що ніхто з нас не може бачити іншу культуру (або культуру власної країни) з абсолютною об'єктивністю або повним розумінням. Упродовж 40 років я був професійним оглядачем Радянського Союзу та держав, які виникли на його уламках. Я також три роки очолював українських та іноземних місіонерів, які були законно запрошені служити в офіційно зареєстрованій церкві в Україні. Таке поєднання академічного аналізу та релігійного служіння дало мені унікальне бачення цього питання. Втім точка зору, яку я буду висловлювати, є лише моєю.

Велике духовне пробудження. Ріст нових релігійних общин у пострадянських країнах за останні десять років двадцятого століття є дійсно бурхливим. Проте; на мою думку, це явище можна краще зрозуміти, коли його поставити у ширший соціальний контекст. "Перестройка" і "гласність" 80-х років відкрили можливості для багатьох нових соціальних груп та асоціацій в СРСР, які вже мали відносну автономію від держави та комуністичної партії.

Наростаюча економічна криза; занепад законності та зростаючі можливості для незалежних асоціацій стимулювали нове духовне пробудження і велике зацікавлення релігією. Багато людей пізніше висловлювалися про відчуття духовного вакууму за часів занепаду комуністичного правління. Вони занепокоєно обмірковували не тільки своє політичне та економічне майбутнє; а й глибинні питання людського існування: Хто я? У чому зміст життя? І що відбувається після смерті? Де можна знайти гідні норми людської поведінки? Де істина, справедливість, краса, любов та надія для людини?

Щоб відповісти на ці питання, інтелігенція та прості громадяни почали досліджувати різні релігії. Переважаюча більшість звернулася або повернулася до традиційних релігій своїх країн. Однак, дехто свідомо відмовився від православ'я, прагнучи натомість зрозуміти менші нетрадиційні місцеві конфесії, а також релігії, які існували лише за кордоном. У 80-х та на початку 90-х років я зустрічався з ученими, художниками, письменниками, музикантами" викладачами, юристами, інженерами, державними службовцями, які за власною ініціативою шукали особисту духовність, систематично досліджуючи різноманітні релігії.